

Галіна Скрыган

Незабыўнае

Некалі, у 70-я гады мінулага стагоддзя, тата запісаў у сваім дзённіку: «Страшна, як скоранька ляціць час». Цяпер, калі гэты час праімчаў нібы імгненне, я разумею сапраўдны сэнс ключавага слова «страшна». Дый гады ляцяць няўмольна, а мне здаецца, быццам учора тата насіў мяне, малую, на плячах і ў такт кроку што-небудзь напяваў. Адна мелодыя мне вельмі падабалася, але я, натуральна, не ведала, што гэта за музыка. Пазней, калі я вучылася ў музычнай школе, пазнала ў ёй «Нарвежскі танец» ля-мажор Эдварда Грыга. Грыг быў любімым кампазітарам бацькі. У таямніча-суровых, незвычайных гармоніях гэтага кампазітара ён адчуваў роднаснае, блізкае сэрцу.

Яшчэ тата вельмі любіў беларускія народныя песні. У яго выразным выкананні я пачула песню «Зялёны дубочак». Мне вельмі шкада было хлопца, калі тата пеў: «Чаму ў цябе, хлопча, кашуля не бела...» У таты быў даволі тонкі слых і прыемны

Ян Скрыган. 1936 год.

тэмбр. Ён вельмі артыстычна перадаваў сюжэт песні. Па сённяшні дзень у вушах гучыць беларуская жартоўная песня, як «дзед бабу палюбіў, што баба хароша...»

Любіў тата спяваць песні дуэтам з Пятром Адамавічам Крыўцом (ссылным беларусам), які стаў блізкім сябрам нашай сям'і ў Сібіры. Іх аб'ядноўвала і сваяцтва дум, і надламаныя лёсы, а галоўнае — тое, што яны далёка ад Радзімы маглі гутарыць на роднай беларускай мове. У іх выкананні мне і запамнілася песня пра бабу, якая «і крычыць, і бурчыць, проці дзеда не змаўчыць». І далей па сюжэце песні за тое, што баба аказалася «і крывая, і касая, ды яшчэ і злая», дзед вырашыў яе ўтапіць: «Цяпер, баба, кайся, крыху пакупайся / Толькі баба ўзнырне, дзед ёй кіем падпіхне». А мне, малой, усё гэта бачылася літаральна і было жудасна, калі я ўяўляла, як дзед палкай падштурхоўвае бабу ў ваду і яна захлёбваецца.

Праз гады, калі я ўжо была студэнткай кансерваторыі, я не раз звярталася да таты за тлумачэннем тых ці іншых пытанняў. Ён заўсёды ўважліва мяне выслухваў, падумаўшы, пачынаў грунтоўна і дакладна разбіраць маё пытанне так, што я даведалася больш, чым мне было на той момант патрэбна. Прычым разбор з музыказнаўчага пункта гледжання быў абсалютна прафесійным.

У мае студэнцкія гады ў нашай сям'і былі традыцыйнай хатнія музычныя вечары. І заўсёды кароннымі нумарамі лічылася наша з татам дуэтнае выкананне песень «Не шукай», «Толькі з табою» (муз. І. Лобана на вершы А. Русака), «Явар і каліна» (муз. Ю. Семянякі на верш Я. Купалы). Тата спяваў першую партыю, а я — партыю другога голасу.

* * *

Жорны таталітарнай сістэмы 1930-х гадоў не абмінулі і майго бацьку, і многіх яго паплечнікаў. У помым 1937-м годзе 32-гадовага Скрыгана асудзілі на 10 гадоў лагераў. Тады ён быў ужо даволі вядомым пісьменнікам у росквіце творчых сіл, калі ўсё жыццё было яшчэ наперадзе і багата высокіх бясхмарных планаў павінны былі абавязкова спраўдзіцца.

У адно імгненне абарвалася сувязь часоў, і крушэнне ўсіх надзей практычна сталася незваротнай кропкай. Здавалася б, можна было проста зламацца, як гэта, на жаль, здарылася з некаторымі іншымі асобамі. Можна было ўжо ніколі не вярнуцца з незваротнай кропкі ні на родную зямлю, ні ў літаратуру, ні ў нармальнае чалавечае існаванне. Аднак гэтага не адбылося. Напэўна, таму, што храм у душы бацькі быў змайстраваны са

У Каралішчавічах. 1962 год.

звышмоцнага матэрыялу. І ў гэтым храме ніколі не згасаў агеньчык веры, надзеі, любові. Гэты агеньчык, безумоўна, і дапамог вытрымаць усе выпрабаванні. А іх было шмат, хапіла б, па словах бацькі, на некалькі жыццяў.

Адбыўшы лагерны тэрмін па поўнай 10-гадовай праграме, бацька не меў права жыць ні ў Беларусі, ні ў буйных расійскіх гарадах. Паблукаўшы пэўны час па свеце ў пошуках прыстанішча, бацька апынуўся ва Узбекістане — у горадзе Фергане. Там ён сустрэў маю маму Ганну Міхайлаўну, якая падчас вайны была эвакуіравана з Масквы з супрацоўнікамі гідролізнага завода, на якім тады працавала. У Фергане я і нарадзілася.

Пражылі мы ў Фергане нядоўга. З тае прычыны, што, як пазней тата напіша ў «Кругах»: «Ферганскі клімат аказаўся не па мне. Горача, скрозь млявая спёка, нават арыкі, што цякуць пад ценем густых прысад, не дапамагаюць... А

тут яшчэ падступіла туга, ад якой не мог пазбавіцца: я нудзіўся па нашых палях, лугах, лясах і зеляніне. Выходзіў за горад, а там бясконцыя голяыя пяскі, распражаныя сонцам, і наўкруга горы. Я пачаў бачыць сны — як налівае і ходзіць хвалямі жыта, як па лузе растуць кусты, як уюцца ў полі дарогі, і думаў: няўжо ж гэта ўсё я цяпер буду бачыць толькі ў снах?»

І тут выручыла нечаканасць, дзякуючы якой мы неўзабаве апынуліся на эстонскай зямлі, якая прытуліла нашу сям'ю ў вельмі цяжкі перыяд жыцця, дала пэўнае апірышча, працу (галоўным бухгалтарам на сланцава-хімічным камбінаце ў г. Ківымлі). Думалі — Эстонія стане для нашай сям'і другой Радзімай.

А калі жыццё стала ўжо больш-менш наладжвацца, на тату абрушылася новая трагічная неспадзяванка. Справа ў тым, што ў 1949 годзе пракацілася вынішчальным катком другая хваля рэпрэсій, якая накрыла ўсіх, хто перажыў жорны 30-х гадоў. Цяпер вырак быў такі — на вечнае пасяленне ў Сібір.

Я ўпэўнена, ад страшнага душэўнага зрыву тату і наогул усю нашу сям'ю выратавала мая маці, якая ніколі не гублялася ў самыя крытычныя моманты жыцця. Гэта пра яе напісаў класік: «Коня на скоку остановит, в горящую избу войдет».

Калі тата выхадзіў з хаты, мама як мага бадзёра скрозь слёзы сказала: «Ян, памятай, дзе б ты ні быў, я да цябе прыеду».

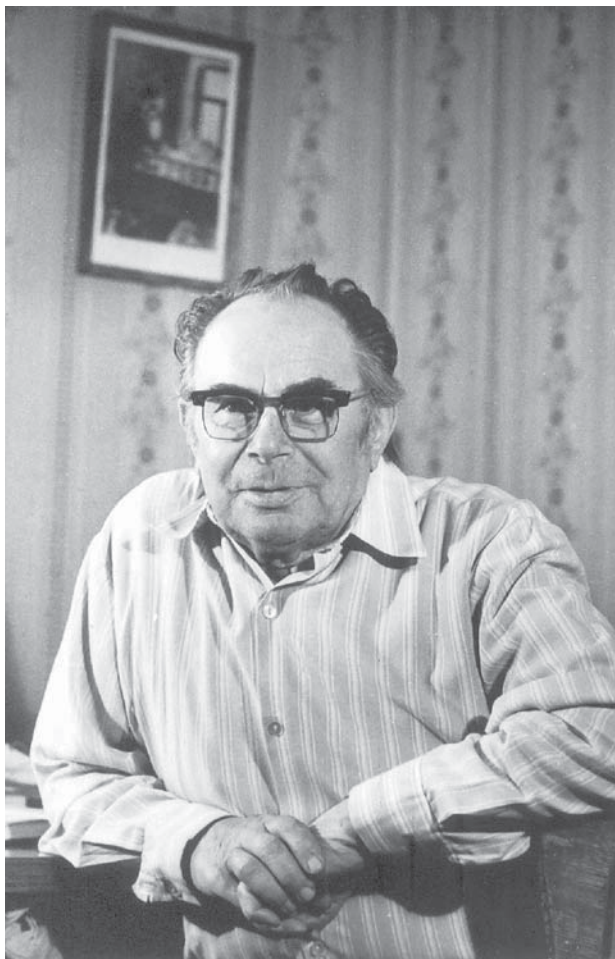
І прыехала. Разам з намі — дзецямі — мной і маім старэйшым братам Алікам. Падчас сустрэчы на вакзале ў Краснаярску тата шапнуў маці: «Ты вярнула мне жыццё».

Пазней ён запіша ў «Кругах»: «Цяпер я гляджу на сваю дарогу, як на далёкі сон. Мая біяграфія здаецца мне вельмі доўгай, і я дзіўлюся, як многа ў ёй месціцца. Я спазнаў і трагізм, і распач, зведаў цану радасці і надзей: быў на грані таго горкага адчування, калі чалавек застаецца без Радзімы — не мае на яе права, я зразумеў, якое гэта вялікае і дарагое пацукцё — Бацькаўшчына».

* * *

Так мы жылі (да рэабілітацыі ў 1954 годзе) у сяле Сухабузійскае Краснаярскага краю, дзе зімой маразы даходзяць да -55° , а ўлетку спёка да $+50^{\circ}$.

Гаворачы пра тату, ягонае жыццё, я з глыбокімі пачуццямі ўспамінаю сваю маму, якая перажыла разам з ім пакутніцкія гады выгнання. У яе ўжо да сустрэчы з бацькам быў свой досыць складаны адрэ-

1985 год.

зак жыцця. Пра гэта часткова распавядаецца ў «Наталлі». Выклікае здзіўленне, што мая мама — карэнная масквічка, якая ніколі не ўмела працаваць на зямлі, трапіўшы ў сібірскае сяло з дзвюма малымі дзецьмі, у экстрэмальныя ўмовы выжывання, не разгубілася. Больш за тое, асвоіла навуку сялянскага побыту, навучылася вэндзіць мяса, рабіць хатнюю каўбасу, замарожваць маляко, паласкаць бялізну ў палонцы. А яшчэ мама цудоўна гатавала. У яе ніколі не было фармальных абед. Яна надавала амаль рытуальнае значэнне кожнаму прадукту, траўцы, прыправе. Гэтак жа самазабыўна яна любіла частаваць людзей, калі яны прыходзілі да нас у госці ці па справе, ці пагаварыць, ці параіцца, мама заўсёды запрашала спачатку да стала.

Тата быў вельмі акуратным чалавекам Ён любіў, каб кожная рэч была на сваім месцы. З

вялікай ахвотай рабіў нешта сваімі рукамі: рамкі для здымкаў, зэдлікі. Наогул, вельмі цаніў самаробныя рэчы. Асобна трэба сказаць пра незвычайную любоў таты да кійкоў. Ён рабіў іх сам, прычым выкарыстоўваў розныя пароды дрэў — ад гэтага залежала форма кійка, які быў неабходнай часткай вобліку таты. І не таму, што без кійка ён не мог абысціся, а для фасону.

Знешне бацька здаваўся замкнёным, крыху суровым. За лінзамі акулераў цяжка было прачытаць у вачах яго думкі і настрой. Ён раскрываўся не заўсёды. Але калі адчуваў у субсяседніку роднасную душу, мог гаварыць і разважаць гадзінамі пра ўсё на свеце. Пра што б не зайшла гутарка, яна абавязкова неўпрыкметку зводзілася да разважанняў пра родную беларускую літаратуру, прыгажосць беларускай мовы. Трывога за лёс роднай мовы літаральна трэшчынай праходзіла праз яго сэрца.

* * *

Разбіраючы хатнія архівы, я зразумела, што татавы душа і розум працавалі да апошняга дня. Я знайшла накіды, запісы, аповеды, маргіналіі, дадумкі, філасофскія сентэнцыі і высновы. Некаторыя з іх былі дбайна выпраўленыя, быццам падрыхтаваныя да публікацыі. Мабыць, для будучай псіхалагічнай драмы або трагедыі прызначаліся і варыянты загаловаў: «Сэрцу горкая далячынь», «Спакою душы не будзе». Так мае даследаванні прывялі мяне да дзённікавых запісаў. Па меры паступовага паглыблення ў атмасферу часу, перажываючы разам з бацькам самыя розныя жыццёвыя перыпетыі, я зразумела, што гэты бясцэнны летапіс трэба абавязкова спачатку прывесці ў чытальны выгляд (перадрукаваць), а тады — выдаць кніжкай.

Калі сказаць, што акуратнасць бацькавага почырку не гарантавала лёгкасць яго разумення, дык гэта нічога не сказаць. Калі чытанне некаторых слоў не паддавалася ніякай логіцы, у ход ішлі розныя прыёмы: і пацверджанні назваў і абрэвіятур у інтэрнэце, і ходкі па бібліятэках, калі трэба было ўдасканаліць праўдзівасць цытатаў з замежнай ці рускай літаратуры, і сумесныя з унукамі разборы асобных літар і літаразлучэнняў у тэксце... Назву дзённікам падказалі татавы запісы: «Сэрцу горкая далячынь», што, на маю

думку, больш за ўсё адпавядае ўсяму кантэксту, у якасці лейттэмы якога можна згадаць такі ўрывац за 2 студзеня 1984 года: «Трывожуся і трывожуся. Мабыць, ужо ніколі не дайду да спакойнасці — такую зняверанасць выпрацавала ў мяне жыццё».

Асабліва чакаў выдання дзённікаў Сева — сын, якога тату не суджана было ўбачыць, так трагічна склаліся жыццёвыя абставіны.

Тут я зраблю адступленне, каб паясніць гэту акалічнасць. Справа ў тым, што да першага арышту ў таты была сям'я — жонка Галіна і сын Сева, які нарадзіўся, калі тата ўжо быў у турме. У нашай сям'і ніколі ўслых не гаварылася на гэтую балячую для бацькі тэму. Мама ўсе падрабязнасці таго драматычнага адрэзка жыцця ведала, і гэтага было досыць. З маміных расказаў, якія я з самага маленства любіла слухаць, ведала, што на самым пачатку вайны ў дом, дзе жылі Галіна з маленькім Севачкам, трапіла бомба, і яны загінулі. Жудасная навіна дайшла да зняволенага таты нейкай «галубінай» поштай. З гэтым бярэдзячым душу ўсведамленнем тата і жыў. І калі ў належны час у маіх бацькоў павінна было нарадзіцца дзіця, яны вырашылі: калі народзіцца дачка — яе назавуць Галінай, а калі сын — Севай. Таму мяне і завуць так.

Але жыццё нам часам падносіць такія сюрпрызы, пра якія кажуць — гэтага не можа быць. Дык вось Галіна і Сева аказаліся жывыя. Прайшоўшы свае кругі пекла, яны апынуліся ў Германіі, пра што стала вядома ў 1963 годзе, калі тата атрымаў ліст ад Севы, літаральна «на деревню дедушке». Сева выпадкова ўбачыў вокладку татавай кнігі і вырашыў напісаць, не ведаючы адраса, не будучы ўпэўненым у тым, што гэта менавіта яго бацька (па логіцы бацьку даўно павінны былі знішчыць). Ён напісаў проста на Саюз пісьменнікаў БССР. А калі яшчэ прыняць да ўвагі ідэалагічную ўстаноўку ў іх свядомасці, то можна прадставіць, як ні на што не спадзяваўся Сева. У канверт быў укладзены фотаздымак прыгожага маладога чалавека з надпісам на адвароце: «Дорогому отцу от сына Всеволода».

З тае пары паміж нашымі сем'ямі завязалася кранальная перапіска, якая то абрываўлася на нейкі час, то аднаўлялася. Паступова стрыманы тон першых лістоў саступаў месца шчырасці і даверлівасці. Мы з адноснай рэгулярнасцю

ўведвалі падрабязнасці розных падзей жыцця далёкай і блізкай нам сям'і: пра жаніцьбу Севы, пра нараджэнне дачок — Таццяны, Эвы-Надзін. Некаторыя лісты прыносілі журботныя весткі — смерць мамы, праз некаторы час — бабулі. Так неўпрыкметку наша сям'я станавілася для Севы тым далёкім астраўком, куды магла адважна прыляцець яго душа і ў цяжкія, і ў светлыя хвіліны жыцця. Можна было толькі здагадвацца, якія землятрусцы бушавалі ў душы бацькі, якому так і не наканавана было сустрэцца з сынам.

У 2007 годзе, праз 15 гадоў пасля смерці бацькі, настаў мой час усвядоміць, што праз мяне працягваецца некратычная нітачка ад бацькі да сына. Мне пашчасціла правесці з Севам незабыўныя дні ў 2007 і ў 2012 гадах. Нашы сустрэчы былі надзвычайна цёплыя і душэўныя.

Сева не дачакаўся выдання дзённікаў зусім трохі. Яны выйшлі ў жніўні 2013 года, а 1 ліпеня 2013-га мне давалося ўбачыць Севу на ягоным пахаванні. Такі суровы лёс.

Чым далей ад мяне апошні ўздых майго бацькі, які прайшоў у сваім жыцці ўсе кругі пекла, тым больш дзівіць, радуе, захапляе тое, што ён ніколі не губляў веры ў перавагу розуму і справядлівасці на зямлі. Не губляў здольнасці любівацца наваколлем, прыгажосцю людзей, раслін, жывёл. Ён любіў жыццё, нягледзячы ні на што. «У горы таксама ёсць месца для любові. Аднолькава яны жывуць надзеяй», — запіша ён праз гады ў сваіх «Кругах».

Бацька заўсёды імкнуўся разгледзець у людзях лепшыя бакі душы. Любіў зносіны з маладымі і, бачачы перад сабою таленавітую, цікаўную натуру, імкнуўся падтрымаць упэўненасць у сваіх сілах, падказаць, накіраваць, дапамагчы знайсці сябе. Любіў пагаварыць, паразважаць, каб зразумець вытокі тых ці іншых учынкаў. Па такіх філасофскіх прынцыпах жыў мой бацька. Такімі перакананнямі кіраваўся ў самыя невыносныя хвіліны жыцця.

У 2017 годзе спаўняецца 25 гадоў з таго часу, як смерць спыніла шматпакутнае сэрца, якое не ведала спакою і адпачынку. Прысвячаю гэты сціплы аповед светлай памяці майго бацькі — Яна Скрыгана. ■